

*Доцент кафедри менеджменту,
економіки, права та туризму Льотна
академія Національного авіаційного
університету, кандидат юридичних наук,
доцент*

Зеленський Сергій Миколайович

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ СПРАВЕДЛИВОСТІ У КРИМІНАЛЬНІЙ ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ

Судді реалізують засаду справедливості в кримінальній процесуальній діяльності за законом, виконуючи свій службовий обов'язок. Водночас, виконання цього обов'язку постає однією з найбільш актуальних проблем. Кримінальний процесуальний закон часто не забезпечує потреб практики для утвердження очікуваної справедливості. В рамках позитивного праворозуміння справедливість розглядається лише як категорія, що належить до сфери моралі або релігії. Насправді ж справедливість невіддільна від права та є основною і загальною категорією для моралі і права, що набуває значення правової засади саме тоді, коли втілюється в правозастосовчій діяльності. За цією точкою зору право постає найбільш ефективним регулятором суспільних відносин.

Право, як сукупність правових ідей, є лише частиною чинних законів. Так ідея справедливості, що завжди займала одне з провідних місць в правосвідомості народу, протягом тривалого періоду була пов'язана з домінуванням звичаєвого права. Нині, кримінальна процесуальна діяльність, що відповідає вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ), гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини є частиною національного законодавства України, та і джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [1, с. 34]².

Засада справедливості служить своєрідним орієнтиром у правотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності. Їй відводиться одна з головних ролей, як такої, що найбільш повно виражає загально соціальну сутність права і пошук компромісу між учасниками кримінальних процесуальних правовідносин, закріпленню в праві норм і засад загальнолюдської моралі. У цьому розумінні справедливість не залишається незмінною. Визначення справедливості історично співпадає зі встановленням соціального факту, що відповідає справжньому співвідношенню міри свободи і рівності в людських відносинах. У зв'язку з цим уявлення про справедливість залежать від рівня розвитку суспільства.

Засада справедливості відсутня у переліку загальних засад кримінального

² Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 2015. 208 с.

провадження. Очевидно, вона належить до загально-правових засад, що має фундаментальне значення і стосується усіх галузей права. Виходячи із загальних засад кримінального процесуального права можливе і застосування аналогії права у кримінальній процесуальній діяльності судді.

Таким чином, мова йде про право суддівського розсуду за наявності декількох альтернативних варіантів вирішення справи, обидва з яких є законними, вибір найбільш придатного варіанта. Керуючись вимогами справедливості та виходячи зі свого уявлення про справедливість суд вирішує кримінальну справу, керуючись своїм розумінням справедливості. Перевірка законності, обґрунтованості й умотивованості судового рішення у кримінальному провадженні є додатковою гарантією забезпечення режиму законності й охорони прав людини та сприяє підвищенню ефективності правосуддя [2, с. 427]³.

Суд в умовах виявленої прогалини в законі вдається до аналогії і до залучення міжнародно-правових норм. Проте, суддівський розсуд обмежується встановленими законом межами. Така правова позиція спрямована на створення судом прецеденту. Надання цьому рішенню обов'язковості потребує визнання його таким судом найвищої інстанції.

Розглядаючи засаду справедливості в кримінальному процесуальному праві в якості загально-правової виправдано говорити про справедливість у відносинах публічно-правового характеру. Справедливість, що знаходить своє вираження в праві, постає правовою засадою не лише в силу залежності уявлень про неї в суспільстві, а й від мінливих соціальних чинників. Соціальні фактори не залишаються незмінними, змінюється й уявлення людей про справедливість, але категорія справедливості незмінно присутня у правозастосуванні, як найважливіший елемент правосвідомості. Правові норми також змінюються, але право не зникає, воно продовжує діяти, і його дія зберігається завдяки засаді справедливості.

Справедливість знаходиться в площині примирення природного права і позитивного права, при визнанні її універсальним індикатором, відхилення від якого або порушення приводить до визнання несправедливими тих чи інших законів, окремих норм, ухвалених судових рішень. Такими фундаментальними критеріями виступає рівень реальної свободи, рівень захисту права власності, рівень особистої і соціальної безпеки, потенціал неприйняття гноблення і опору пригніченню адекватними засобами. Однак справедливість не може бути кодифікована як система правил, вона вимагає творчого, гнучкого підходу. Такий підхід відкриває можливості для існування судового прецеденту в системі позитивного права та для реалізації засади справедливості у судових рішеннях і визнанні їх прецедентами, джерелами кримінального процесуального права. В значній мірі судові прецеденти сприяють втіленню засади справедливості у сферу правозастосування та його послідовній

³ Сибилева Н.В., Толочко А.Н. Процессуальные средства реализации принципа социальной справедливости в уголовном судопроизводстве // Актуал. пробл. формирования правового гос-ва: крат. тез. докл. и науч. сообщ. респ. науч. конф. 24-26 окт. 1990 г. – Х.: Юрид. ин-т, 1990. – С. 260-261.

реалізації.

Засада справедливості реалізується не тільки в правотворчій, а й у правозастосовній діяльності, в тому числі і в судочинстві. Закон не застосовується механічно і для своєї реалізації потребує живого посередника, який застосовує його до конкретних випадків. Таким посередником виступає суддя. Але він має свою свідомість і переконання про справедливе і належне.

В рамках позитивістського праворозуміння справедливим визнається рішення судді у кримінальній справі, ухвалене в точній відповідності з законом. У непозитивістській концепції справедливим вважається лише те рішення, яке ухвалене на основі тільки справедливого закону. Таким чином, судді надається право тлумачити закон і з точки зору його справедливості, причому стосовно кожного конкретного випадку. Висновки такого тлумачення суддя викладає в мотивувальній частині свого рішення. У той же час правило прецеденту застерігає від невиправдано розширеного тлумачення законів і від встановлення свавілля в правозастосовній діяльності судів.

Право на справедливе правосуддя розглядається як одне із загально визнаних прав і свобод, яке без судового механізму захисту усіх інших прав не може бути реалізоване.

Відповідно до ст.ст. 8 та 9 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження здійснюється з дотриманням засад законності та верховенства права, згідно з якими людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями й визначають зміст та спрямованість діяльності держави.

Законність, як загальна засада кримінального провадження, полягає в забезпеченні єдиного порядку кримінального провадження в усіх кримінальних провадженнях, неухильному дотриманні процесуальної форми та передбаченої процедури, однаковості застосування закону і поширюється на всі стадії та інститути кримінального процесу, всіх його суб'єктів, усі дії та процесуальні рішення.

Обов'язковою умовою прийняття законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення є неухильне дотримання вимог кримінального процесуального законодавства в процесі судового розгляду.

Законодавець передбачив у КПК України відповідні правові інститути, зокрема: оскарження прийнятих рішень, їх скасування та зміну. Вони у свою чергу є гарантіями дотримання засади законності, оскільки дають змогу своєчасно виправити допущені порушення норм процесуального і матеріального права. Порушення, які перешкоджають суду повно та всебічно з'ясувати обставини кримінального провадження і ухвалити рішення, що відповідає вимогам законності і справедливості, визнаються істотними та тягнуть за собою його зміну або скасування. Однією з основних ознак правової держави визнається наявність системи ефективних юридичних засобів реалізації й захисту прав особи, котрі гарантують право на справедливість, що безпосередньо проявляється при реалізації завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 2015. 208 с.
2. Сибилева Н. В., Толочко А. Н. Процессуальные средства реализации принципа социальной справедливости в уголовном судопроизводстве // Актуал. пробл. формирования правового гос-ва: крат. тез. докл. и науч. сообщ. респ. науч. конф. 24-26 окт. 1990 г. X. : Юрид. ин-т, 1990. С. 260-261.